

МОВНА ПОЛІТИКА ЛАТВІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Князев Н.М.

Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій

У статті охарактеризовано особливості мовної політики Латвійської Республіки. Автор на прикладі аналізу нормативних актів Латвійської Республіки констатує, що політика з мовних питань у країні проводиться на реальному утвердженні державної мови.

Ключові слова: мова, державна латиська мова, органи влади

В статье дана характеристика языковой политики Латвийской Республики. Автор, анализируя нормативные акты Латвии, констатирует, что политика по вопросам языка в стране проводится в плане реального утверждения государственного языка.

Ключевые слова: язык, государственный латышский язык, органы власти.

The article is devoted to the analyses of the policy of language of the Republic of Latvia. According to the analysis of norm acts in the Republic of Latvia the author said that the politics of language questions was developing on real statement of the official language of the country.

Keywords: language, national language of the Republic of Latvia, form of government

Постановка загальної проблеми і її зв'язок з науковими завданнями. В Україні соціолінгвістика особливого розвитку набула відносно недавно. Комплексно питання мовної політики в державі вивчають мовознавці як у столиці, так і в регіонах (зокрема, Л. Т. Масенко, Г. Залізник, Г. Мацюк, Л. П. Нагорна, Л. О. Ставицька, О. Б. Ткаченко, Н. П. Шумарова, Г. М. Яворська та ін. розглядають стан і місце української мови в сучасному світі, відстоюють позиції захисту національної мови).

Актуальність обраної теми зумовлена потребою у вивченні міжнародного досвіду в таких питаннях, як мова, мовна політика, державна мова, офіційна мова, мови національних меншин. Нами обрано для аналізу Латвійську Республіку, оскільки це колишня союзна республіка (з Україною довгий час проводила однакову політику у питаннях мови), а з 2004 року член Європейського Союзу (Україна пріоритетним напрямком зовнішньої політики обрала саме інтеграцію до ЄС). І, отже, метою нашої розвідки є ознайомлення з мовною політикою Латвійської Республіки, оскільки Україна як суверенна демократична держава повинна мати узагальнений досвід проведення політики держави на утвердження реального статусу державної мови та інших мов (російської, мов національних меншин, іноземних мов).

У країнах – членах Ради Європи говорять більш ніж 150 мовами, тим не менше тільки шість із них – англійська, іспанська, португальська, російська, французька, німецька – належить до так званих “великих мов”, якими розмовляє більше половини населення світу, але які становлять тільки 0,1-0,15% від загальної кількості наявних мов. Решта – середні та малі мови – предмети асиміляції. Латиська мова належить до другої групи мов. На сьогодні латиська мова є сучасною європейською мовою, якою користуються латиші, що представляють всі верстви суспільства; латиська мова є державною мовою Латвійської Республіки і повною мірою виконує найважливіші соціокомунікативні функції в багатоетнічному суспільстві Латвії. У країні нараховується 1,4 мільйони носіїв латиської мови і близько півтора мільйона її носіїв за кордоном. Проте латиська мова завжди існувала в умовах жорсткої конкуренції, оскільки донедавна основними контактними мовами були німецька і російська мови, які мають статус міжнародних мов. У самій Латвії вважають справжнім дивом, що вдалося зберегти латиську мову та культуру.

З початку 1918 року, коли була проголошена незалежність Латвійської Держави і до 1940 року латиська мова сформувалася в багатофункціональну мову з усталеною системою стилів та розвиненою термінологією. У період радянського правління з політичних причин латиські

лінгвісти не змогли вплинути на процес скорочення соціолінгвістичних функцій латиської мови, так що основним завданням стало збереження якості мови. Була утворена Комісія з термінології Академії наук Латвії, яка розпочала активну діяльність лише після 1946 року. Результатом її роботи було те, що до 1990 року видано латиською мовою 15 термінологічних словників і понад 50 бюлетенів у різних сферах науки та термінології, проводилися дослідження латиської мови, укладена двотомна граматика сучасної латиської мови та словник нормативної латиської мови у восьми томах. Із 1965 року видається щорічник, присвячений правильному використанню латиської мови, та бюлетень для журналістів, а також цілий ряд монографічних досліджень.

Після відновлення незалежності Латвії дослідження латиської мови проводять Інститут латиської мови, відділення Латвійського університету, Педагогічна академія в Лієпаї та Педагогічний університет у Даугавпілсі. Основними сферами дослідження є лексикографія та укладання словників, граматика, діалектологія та ареальна лінгвістика, соціолінгвістика та термінологія. Латиська мова викладається та вивчається у різноманітних університетах по всьому світі. Стандартизація та систематизація латиської мови проводиться експертною комісією латиської мови при Центрі державної мови.

У радянський період (1940-1941 рр.; 1945-1991 рр.) латиська мова функціонувала в контексті латисько-російського соціального білінгвізму – мовою державної влади та органів була російська. Латиська мова поступово витіснялася з деяких сфер, наприклад, транспорту, банківської діяльності, поліції, промисловості. Внаслідок масової імміграції процент людей, які говорять латиською мовою, поступово знижувався. В 1989 році тільки 21% представників інших національностей заявили про те, що знають латиську мову, тоді як більшість латишів володіли російською мовою. Але і за такої ситуації соціолінгвістичні функції латиської мови ніколи не сягали критичної межі.

У 1988 році латиська мова знову отримала статус державної мови в Латвії. Як і в більшості радянських республік, у Латвії було прийнято Закон про мову. Згодом цей закон було істотно змінено на користь державної мови. Законом Латвійської Республіки від 31 березня 1992 року “Про внесення змін та доповнень до Закону Латвійської Радянської Соціалістичної Республіки про мови” [2] викладено в новій редакції Закон Латвійської Радянської Соціалістичної Республіки про мови від 5 травня 1989 року [1]. Відразу ж у преамбулі зазначається, що однією з головних передумов існування латиського народу, існування та розвитку його культури є латиська мова. Більше того, в останні десятиліття вживання латиської мови в державному та суспільному житті істотно знизилося, тому необхідно вживати особливі заходи щодо захисту латиської мови. У Латвії вважають, що такий захист може гарантувати статус державної мови, оскільки тоді держава забезпечує всебічне і повноцінне використання латиської мови у всіх сферах державного та суспільного життя, а також її вивчення. В преамбулі зазначено, що статус державної мови, який установлено для латиської мови, не зачіпає конституційного права жителів інших національностей користуватися своєю рідною мовою або іншими мовами.

Структура Закону – шість глав. У Загальних положеннях закріплено статус латиської мови як державної в Латвійській Республіці (стаття 1 Закону). Закон визначає використання латиської мови та інших мов у сфері державної, народногосподарської та громадської діяльності (стаття 3 Закону). Також Законом передбачено, що держава забезпечує всім жителям Латвії право опанувати латиську мову, фінансує вивчення латиської мови в державних навчальних закладах та організовує виробництво необхідних навчальних посібників (стаття 2 Закону).

У другій главі – Права жителів у виборі мови – визначено, що для реалізації прав жителів у виборі мови всі працівники органів державної влади та державного управління, а також установ, підприємств, організацій мають знати і використовувати державну мову в обов'язку, необхідному для виконання їх професійних обов'язків. Цей обсяг визначається положенням, затвердженим Радою Міністрів Латвійської Республіки (стаття 4).

Третя глава регулює мову в органах державної влади і державного управління, в установах, на підприємствах та організаціях. Згідно із законом в органах державної влади та державного управління мовою діловодства, засідань та всіх інших робочих нарад є державна мова (стаття 6 Закону). Більше того, підприємства, установи та організації, які містяться в Латвійській Республіці, в діловодстві та всіх документах, що стосуються діловодства, а також у листуванні з адресатами всередині країни мають користуватися російською мовою. А документи підприємств, установ, організацій, які надаються органам державної влади, державного управління та самоврядування, мають бути подані державною мовою (стаття 7 Закону). Так само документи, які жителям видають органи державної влади та державного управління, а також державні установи, підприємства та організації, мають бути видані державною мовою. Правда, в документах, які засвідчують академічну освіту та науковий ступінь, поряд із державною мовою може використовуватися й англійська мова (стаття 8 Закону).

Четверта глава “Мова в освіті, науці і культурі” визначає, що однозначно основною мовою навчання є державна мова у вищих навчальних закладах, які фінансуються державою. У всіх навчальних закладах Латвійської Республіки з іншими мовами навчання латиську мову вивчають незалежно від відомчого підпорядкування таких закладів. Випускники середніх, середніх спеціальних, середніх професійних шкіл та вищих навчальних закладів Латвійської Республіки мають складати екзамен із державної мови. Необхідний рівень володіння мовою та навчання мови забезпечує Міністерство освіти Латвійської Республіки разом із відповідними міністерствами (стаття 12 Закону).

Передачі державного радіо та державного телебачення Латвійської Республіки, за винятком прямих передач, адресованих представникам інших національностей, мають бути дубльовані, забезпечені дикторським текстом або субтитрами державною мовою. Це правило стосується і кінофільмів, які демонструються в Латвії з комерційною метою (стаття 13 Закону). Згодом ця норма була поширена і на відеофільми [3].

Переважає державна мова і в топонімічних назвах, назвах установ, підприємств і організацій, публічних оголошеннях, вивісках, афішах, плакатах, рекламі, преїскурантах, етикетках товарів, які виробляються в Латвії, та інструкціях із користування ними (статті 16-20 Закону).

Цікаво, що є окрема глава “Захист мов”. Зокрема, статтею 21 Закону передбачено, що за дотриманням Закону про мови в державі здійснюється нагляд Комісією з мови Президії Верховної Ради Латвійської Республіки, Центром державної мови Ради Міністрів Латвійської Республіки, Інспекцією державної мови та самоуправління. Статтею 22 Закону передбачено, що установи або організації сфери обслуговування, посадові особи або працівники, в обов’язок яких входить спілкування з жителями, відшкодовують жителям шкоду, завдану посадовою особою або працівником сфери обслуговування внаслідок незнання державної мови. У передбачених законодавчими актами випадках установа або організація має право пред’явити регресний позов до винної особи (працівника).

Верховна Рада Латвійської Республіки постановила, що Закон “Про внесення змін та доповнень до Закону Латвійської Республіки про мови” вступає в силу з 5 травня 1992 року, за винятком частини другої статті 1 (пре те, що у вищих навчальних закладах, які фінансуються державою, починаючи з другого року навчання, основною мовою навчання є латиська), яка вступає в дію з 1 липня 1993 року [6]. Тоді ж Верховна Рада Латвійської Республіки доручила Раді Міністрів Латвійської Республіки утворити Інспекцію державної мови Латвійської Республіки.

У жовтні 1998 року статтю 4 Конституції Латвії було доповнено нормою про те, що державною мовою в Латвії є латиська мова (Закон від 15 жовтня 1998 року в редакції від 6 листопада 1998 року) [10]. А 30 квітня 2002 року латвійський основний закон було доповнено декількома статтями, спрямованими на зміцнення статусу латиської мови. Зокрема, була доповнена стаття 18 Конституції, за якою обраний член Сейму складає урочисту присягу

утверджувати латиську мову як єдину державну мову. Статтею 21 Конституції Латвії було передбачено, що латиська мова є робочою мовою Сейму. Робочою мовою самоуправління є латиська мова (частина друга статті 101 Конституції Латвії). Більше того, стаття 104 Конституції Латвії передбачила, що кожен, хто має право в передбаченому законом порядку звертатися до державних установ та установ органів самоуправління із заявами, має право отримати відповідь латиською мовою.

Закон про державну мову, який було прийнято 9 грудня 1999 року, вступив у силу 1 вересня 2000 року. Структурно латвійський закон про державну мову складається з двадцяти шести статей. Зазначимо, що Закон передбачає, що всі мови, крім латиської, є “іноземними”, не роблячи винятків для мов меншин (ст. 5), крім лівської, яка визначається як мова автохтонного населення, щодо якого встановлені особливі обов’язки держави (ст. 4). Закон не передбачає винятків для місцевостей, населених переважно особами, які належать до меншин. Проте Закон про державну мову визнає право меншин використовувати іншу мову у приватній сфері (частина 4 статті 1) і навіть допускає “пропорційне” втручання держави в питання вживання мов у приватній сфері, якщо це виправдане “законними інтересами суспільства”, наприклад, питання, які стосуються здоров’я та безпеки суспільства, суспільного порядку (частина друга статті 2). Водночас Закон не регулює вживання мови в “неофіційному спілкуванні між фізичними особами, внутрішньому спілкуванні етнічних і національних груп та релігійній діяльності”.

Зрозуміло, що в Латвії на такий закон була реакція національних меншин. Зокрема, з приводу прийняття Закону про державну мову деякими громадськими організаціями було зроблено Заяву громадських організацій*. До речі, під Заявою підписався і Союз українців Латвії. У Заяві, зокрема, зазначалося, що Закон викликає велику тривогу, що в ньому не лише повністю проігноровані всі 34 пропозиції депутатів від національних меншин, але й рекомендації Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин, зокрема, про недопустимість втручання держави у сферу приватного підприємництва та діяльності громадських організацій (у статтях 6.2, 6.3, 11.1 Закону); про збереження права меншин отримати основну освіту рідною мовою, опановуючи при цьому державну мову відповідно до статті 14 Рамкової конвенції про захист прав національних меншин; про збереження хоча б для малозабезпечених, наявної дотепер можливості звертатися до офіційних установ із заявою російською мовою (відповідно до статті 10 Рамкової конвенції); уникати в Законі формулювань загального характеру, які залишають можливість їх довільного тлумачення, що у свою чергу потягне адміністративний розгул та корупцію; про відтермінування введення в дію найбільш болісних для меншин положень Закону.

Автори Заяви, зокрема, зазначили, що прийнятий закон репресивний стосовно національних меншин Латвії, які становлять 43 % всіх її жителів. Цей закон не тільки визнає “іноземними” мови основних меншин, які століттями проживають у Латвії, але й позбавляє їх всякого легального статусу (стаття 5 Закону). Більше того, зауваження були і стосовно статті 14 Закону, за якою “в Латвійській Республіці гарантується право отримати освіту державною мовою”. На думку авторів Заяви, таке означає, що держава не гарантує і не має наміру фінансувати отримання освіти мовами майже половини населення, яке так само сплачує податки й утримує державу. На практиці це переводить усю фінансовану освіту на латиську мову. На той момент у школах із російською мовою навчання навчалося 34 % усіх школярів. Викладання вчителями нелатиського походження предметів латиською мовою, якою як вони, так і учні недостатньо володіють, приведе до істотного зниження якості освіти меншин та до зниження їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Ще було звернено увагу, що в Законі про державну мову не збережено статтю 2 Закону про мови, за якою держава мала забезпечити всім жителям Латвії право опанувати латиську мову. І логічно зроблено висновок, що таке є свідченням використати цей закон як інструмент

репресій стосовно національних меншин. І на завершення автори Заяви звернулися до президента Латвійської Республіки не проголошувати Закон про державну мову та повернути його до Сейму для приведення у відповідність до міжнародних норм. Також вони звернулися до міжнародних організацій та зацікавлених країн із проханням вплинути на владу Латвії, щоб у Законі “Про державну мову” були належним чином враховані права національних меншин.

Але, тим не менше, Закон про державну мову набрав чинності. Верховний комісар у справах національних меншин ОБСЄ в 1999 році розцінив мовну політику як “по суті” (essentially) таку, що відповідає міжнародним зобов’язанням Латвії. Правда, у свій час міжнародні організації з різних причин рекомендували переглянути мовну політику, прагнучи краще відтворити мультикультурний характер суспільства; спростити використання мов меншин у листуванні представників національних меншин із владою; бути гнучкою при веденні білінгвальної освіти; надавати пріоритет конструктивним і невимушеним заходам, сприяючи опануванню латиської мови російськомовним населенням; ратифікувати Європейську хартію регіональних мов або мов меншин.

Більше того, в Латвії передбачена відповідальність за порушення мовного законодавства. Зокрема, адміністративна відповідальність за порушення нормативних актів, що стосуються використання мов, встановлена законодавством Латвії з 1992 року**. У липні 2001 року парламент прийняв доповнення до Кодексу адміністративних правопорушень. Деякі із цих поправок стосуються адміністративних правопорушень у сфері використання мови та встановлюють штрафи за порушення нового Закону про державну мову та правил його застосування. Адміністративна відповідальність у Латвії (адміністративний арешт до 10-15 діб) настає для осіб, які складають екзамени на посвідчення про володіння державною мовою. У латвійському Кодексі про адміністративні правопорушення згадано 14 різних видів мовних порушень (наприклад, прийом на роботу особи, яка не володіє державною мовою в необхідному обсязі; невикористання державної мови у необхідному обсязі; відсутність перекладу на заходах). Штраф за такі правопорушення становить близько 500 латів (приблизно 714 євро) для фізичних осіб, до 1000 латів (приблизно 1428 євро) для юридичних осіб. За повторне подібне правопорушення протягом року настає кримінальна відповідальність відповідно до статті 28¹ Кримінального закону у вигляді позбавлення волі на термін до двох або п’яти років. Цікаво, що адміністративним правопорушенням є також явна неповага до державної мови (стаття 201³⁶), за яку передбачено штраф до 250 латів (357 євро). Останнім було введено покарання для роботодавців, які не визначили необхідний рівень володіння державною мовою для своїх працівників, якщо такі працівники спілкуються зі споживачами або працюють із документами.

Основною державною установою, яка відповідає за політику у сфері державної мови, є Центр державної мови, який контролює дотримання Закону про державну мову та інших законодавчих актів, що стосуються мовної політики. Відповідно до Правил Кабінету міністрів Латвії про Центр державної мови його посадові особи мають право відвідувати установи держави та органи самоуправління, приватні підприємства; зустрічатися з посадовими особами, працівниками та особами вільних професій; вимагати припинити “мовні порушення”; викликати людей до Центру, якщо виявлені порушення Закону про державну мову або інших актів; перевіряти справжність посвідчень про знання державної мови.

До листопада 2001 року посадові особи Центру державної мови мали право вилучати та перевіряти посвідчення про знання державної мови. Така норма на практиці означала право проведення додаткових екзаменів для осіб, які мають посвідчення про знання державної мови. Відповідні зміни в законодавстві було внесено за рішенням Комітету з прав людини ООН у справі *Ignatane v. Latvia*, і з листопада 2001 року додаткові екзамени проводити не можна. Комітет з прав людини ООН відзначив, що в зазначеній справі рішення одного інспектора по суті відмінило рішення цілої комісії, яка видала заявниці посвідчення про знання державної мови, що потягло за собою неможливість брати участь у муніципальних виборах.

У серпні 2007 року міністр юстиції Гайдіс Берзінш інформував пресу, що з 2009 року Центр державної мови міг би бути об'єднаний з Управлінням натуралізації. Проте в серпні 2008 року була оприлюднена концепція, відповідно до якої Центр державної мови було об'єднано з Агентством державної мови (установа, яка займається дослідженнями в мовній сфері), а до Управління натуралізації приєднано відділ атестації державної мови Центру змісту освіти та екзаменів (цей відділ займається екзаменами та видачею посвідчень про знання державної мови, які необхідні у сфері зайнятості).

Одночасно за останні роки збільшилося фінансування Центру державної мови. Зокрема, з коштів державного бюджету у 2007 році було виділено 203138 латів (290197 євро), у 2008 році – 290862 лати (414517 євро), у 2009 році – 289077 латів (412967 євро).

У 2006 році Центр державної мови отримав 414 скарг, провів 1308 перевірок дотримання Закону про державну мову (перевірено 5642 особи). Також Центр розглянув 557 адміністративних справ, наклав штраф у 553 випадках на загальну суму 8760 латів (12514 євро). У 2007 році статистика така: Центр державної мови отримав 579 скарг, провів 3803 перевірки дотримання Закону про державну мову (перевірено 5908 осіб); розглянув 2063 адміністративних скарг, наклав штраф у 721 випадку на загальну суму 12320 латів (17600 євро).

Слід зазначити, що відразу ж на виконання мовного Закону в Латвійській Республіці було створено Інспекцію державної мови Латвійської Республіки в складі Центру державної мови апарату Державного міністра Латвійської Республіки [8]. Також було встановлено, що ця Інспекція фінансується з державного бюджету. Інспекція створювалася як орган державного управління, який має проводити державну політику і контролювати виконання Закону Латвійської Республіки про мови. Інспекція державної мови співпрацює з Інспекціями державної мови міських (районних) органів самоуправління, з консультативною службою з державної мови Інституту латиської мови Латвійської Академії наук та іншими органами, які покликані обслуговувати функціонування державної мови. Вказівки Інспекції є обов'язковими для керівників усіх установ, підприємств, підприємницьких товариств та організацій у Латвійській Республіці. Правда, рішення Інспекції можуть бути оскаржені у встановленому законом порядку [5].

До завдань Інспекції входить контроль за виконанням Закону про мови; контроль за виконанням постанов, розпоряджень, вказівок та завдань з питань мови Центру державної мови; вжиття заходів щодо захисту інтересів Латвійської Республіки у разі порушення Закону про мови. Роботу Інспекції організовує керівник, якого призначає на посаду і звільняє із займаної посади Державний Міністр Латвійської Республіки, погодивши своє розпорядження з керівником Центру державної мови.

Крім того, латвійська Інспекція державної мови має право перевіряти використання державної мови, її правильність в органах державної мови та державного управління, установах, підприємствах, підприємницьких товариствах та організаціях Латвійської Республіки; виконання рішень Головної атестаційної комісії з державної мови; відповідність діловодства та документів, назвам та інформації Закону про мови та іншим нормативним актам з питань мови; правильність використання державної мови в діловодстві і документах, назвах та інформації, в передачах державного радіо та державного телебачення, у кінофільмах, які демонструються з комерційною метою, а також в опублікованих друкованих працях.

Також Інспекція має право контролювати діяльність установ, підприємств, підприємницьких товариств та організацій Латвійської Республіки щодо виконання Закону про мови та нормативних актів, які пов'язані з використанням державної мови. Інспекція може запитувати від усіх установ, підприємств, підприємницьких товариств та організацій, органів державної влади та державного управління, а також посадових осіб відомості, необхідні для контролю за використанням державної мови. Більше того, Інспекція має право вільно відвідувати всі установи, підприємства, підприємницькі товариства та організації, державні органи

та органи самоуправління, а також зустрічатися з посадовими особами; а ще має право карати в установленому законом порядку посадових осіб установ, підприємств, підприємницьких товариств та організацій, які не виконують Закон про мови та постанови і розпорядження Ради Міністрів Латвійської Республіки з питань мови; вимагати негайного усунення порушень, пов'язаних із мовою, та притягнення винних осіб до дисциплінарної та адміністративної відповідальності.

Реальний статус латиської мови як державної реалізується практично в такий спосіб. Радою Міністрів Латвійської Республіки на підставі Закону про мови Латвійської Республіки затверджено Положення про атестацію на знання державної мови та порядок проведення атестації [7]. Крім того, в Латвійській Республіці затверджена Інструкція про облік, видачу, реєстрацію та зберігання свідоцтв про знання державної мови.

Атестації на знання державної мови підлягають ті працівники державних установ, підприємств, підприємницьких товариств та організацій, до чийх професійних обов'язків входить спілкування з жителями або ведення встановленого державою діловодства. Проте атестації не підлягають працівники, незалежно від національності, які отримали освіту державною мовою.

До речі, після 5 травня 1992 року на посади і професії, де необхідне знання державної мови, дозволяється приймати тільки осіб, які добре володіють державною мовою. А спеціалістам, яких запрошено на постійну роботу з інших держав і які не володіють державною мовою Латвійської Республіки, роботодавець забезпечує можливість опанувати державну мову.

За використання державної мови в обсязі, визначеному цим Положенням, у містах та районах несе відповідальність голова відповідної Ради народних депутатів (правління), а на підприємстві – його керівник. Якщо працівник унаслідок недостатнього володіння державною мовою не може виконувати свої посадові обов'язки, з ним на основі результатів атестації може бути розірвано трудовий договір відповідно до Кодексу законів про працю Латвії. Правда, такий працівник має право оскаржити в суді рішення про звільнення.

Положенням визначено, що вимоги до знання державної мови пред'являються в такому обсязі, який необхідний для виконання трудових обов'язків на відповідній посаді і професії. Зокрема, в Латвії встановлено три ступені знання державної мови. Перший – нижчий, тобто елементарне розуміння мови та вміння говорити. Другий ступінь (середній) – це вже вміння говорити і в необхідному для професії обсязі писати. І третій (вищий) – вміння говорити та писати.

Елементарне розуміння мови та вміння говорити необхідні працівникам, у професійні обов'язки яких входить обмежене спілкування з жителями, наприклад, обслуговуючий персонал, водії громадського транспорту, сторожі, гардеробники. На цьому етапі державною мовою в робочих ситуаціях потрібно вміти: 1) розуміти сказане і відповідати; 2) розуміти прості тексти (оголошення, інформацію та інші подібні тексти).

Другий рівень передбачає вміння говорити і в необхідному для професії обсязі писати. Його мають опанувати працівники, до професійних обов'язків яких входить постійне спілкування з жителями або ведення встановленого державою діловодства (наприклад, керівники відділу, дільниці, цеху, лабораторії; працівники торгівлі та громадського харчування, комунально-побутового обслуговування, установ пошти та зв'язку, які безпосередньо обслуговують клієнтів; медичні сестри, працівники реєстратур, діловоди, касири, працівники правоохоронних установ, працівники служби нагляду та рятувальної служби, інспектори). На цьому рівні державною мовою треба вміти: 1) спілкуватися на теми, пов'язані з професійними обов'язками; 2) розуміти тексти, пов'язані з професійними обов'язками; 3) складати необхідні для виконання професійних обов'язків документи.

На третьому рівні треба вміти писати і говорити. Таке вміння необхідне працівникам, до професійних обов'язків яких входить керівництво підприємством та організація праці або широке спілкування з жителями або від діяльності яких залежить добробут і здоров'я

населення (наприклад, народним депутатам, керівникам, їх заступникам та секретарям, головним спеціалістам, радникам, референтам органів державної влади і державного управління та їх структурних підрозділів, управлінь, інспекцій і підприємств, працівникам установ культури, освіти та науки Латвії, лікарям, фельдшерам, юристам, суддям). На цьому рівні державною мовою треба вміти 1) вільно говорити; 2) розуміти довільно дібрані тексти; 3) писати пов'язані зі службовими обов'язками тексти.

Приватні підприємці, а також керівники громадських та інших організацій, які не володіють державною мовою, за допомогою перекладачів забезпечують виконання вимог щодо знання державної мови.

Для перевірки знання державної мови в Латвійській Республіці створюються такі атестаційні комісії: Головна атестаційна комісія з державної мови, атестаційні комісії міністерств, атестаційні комісії органів самоуправління та атестаційні комісії підприємств. Необхідну для атестації на знання державної мови матеріальну базу забезпечує орган, який створив відповідну комісію. У Латвійській Республіці для всіх членів атестаційних комісій обов'язково знати державну мову.

Головна атестаційна комісія з державної мови – головний атестаційний орган – консультує атестаційні комісії міністерств та органів самоуправління і координує їх діяльність; готує зразки питань і білетів для перевірки знання державної мови відповідно до трьох рівнів володіння державною мовою і направляє їх атестаційним комісіям міністерств та органів самоуправління; затверджує білети, підготовлені атестаційними комісіями міністерств та органів самоуправління; розглядає в порядку підпорядкування суперечки про роботу атестаційних комісій міністерств та органів самоуправління. Головна атестаційна комісія з державної мови свою діяльність узгоджує з Комісією з державної мови Президії Верховної Ради Латвійської Республіки та Центром державної мови.

Атестаційну комісію міністерства створює за погодженням із Державною атестаційною комісією керівник міністерства. До складу комісії входить щонайменше семеро представників роботодавця, представники структурних підрозділів міністерств, один або два спеціалісти з латиської мови та галузеві спеціалісти. Такий самий принцип формування атестаційної комісії і в органах самоуправління. Правда, в роботі атестаційної комісії підприємства можуть брати участь члени Комісії з державної мови Президії Верховної Ради Латвійської Республіки, уповноважені Центром державної мови особи, представник вищої атестаційної комісії, інспектори з державної мови та державні інспектори з освіти.

У Латвійській Республіці кожен працівник підлягає атестації на той рівень, в обсязі якого він має володіти державною мовою відповідно до займаної посади та професії. Однак за бажанням працівник може атестуватися і на вищий рівень, аніж той, який передбачений для займаної ним посади та професії. Довідки про закінчення курсів латиської мови не звільняють працівників від перевірки знання державної мови в державній системі атестації. Перевірка на знання державної мови проводиться в усній та письмовій формі на кожному рівні. Перевіркою керує спеціаліст із латиської мови. На підготовку відповіді атестованому відводиться 20-30 хвилин. Заслуховуючи відповіді працівника, комісія оцінює: 1) вміння читати, переказувати і говорити; 2) вміння правильно написати або заповнити робочі документи (виконати письмове завдання); 3) запас слів; 4) правильність використання граматичних форм; 5) відповіді на питання та додаткові запитання.

Атестаційна комісія оцінює відповідь працівника та приймає рішення про його атестацію, якщо за таке проголосує більше половини складу комісії. Після перевірки кожної групи працівників атестаційна комісія заповнює протокол, який підписують усі члени комісії. Якщо окремі члени комісії мають застереження, то і їх заносять до протоколу. Після перевірки атестаційна комісія повідомляє результати атестації та оцінку знання державної мови кожному працівнику. Підставою

для видачі Свідоцтва про знання державної мови є рішення атестаційної комісії. Таке Свідоцтво видається відповідно до Інструкції про облік, видачу, реєстрацію та зберігання свідоцтв про знання державної мови (затверджена постановою Ради Міністрів Латвійської Республіки від 25 травня 1992 року за №189).

Головою Головної державної атестаційної комісії з мови Ієвом Зуйценом було затверджено Методичні вказівки для комісій із атестації на знання державної мови [4]. Відразу у преамбулі було звернено увагу на те, що не на всіх підприємствах, установах створені атестаційні комісії, підготовлені екзаменаційні білети і складені списки працівників із зазначенням того, хто і на який рівень має складати екзамен на знання державної мови.

Далі в Методичних вказівках зазначалося, що екзамен на знання державної мови мають складати як працівники державних установ та підприємств, так і працівники підприємницьких товариств, тобто, акціонерних, пайових товариств, товариств із обмеженою відповідальністю. Атестації підлягають і ті працівники, хто на тому або іншому підприємстві або в установі працює за договором. Проте в Методичних вказівках акцентувалося, що поки що атестації на знання державної мови підлягають лише ті працівники, до чієї професійних обов'язків входить спілкування з населенням.

Методичні вказівки ще раз наголосили на тому, що за використання державної мови на підприємстві, володіння нею всіма працівниками, які зобов'язані нею володіти, відповідає керівник підприємства. Більше того, керівник підприємства, установи відповідає і за те, щоб у ввіреному йому відомстві до 31 грудня 1992 року відбулася атестація на знання державної мови. І далі: без сумніву, що і самому керівникові підприємства треба не тільки володіти, але й використовувати державну мову. Тільки приватний підприємець, який на свої гроші купив тут, у Латвії, будь-яке підприємство (наприклад, магазин), має право дозволити собі з власної кишені оплачувати особистого перекладача, проте і він зобов'язаний забезпечити використання державної мови у своїй приватній установі.

Методичні вказівки детально зосереджувалися на процедурі атестації державної мови. Тут, зокрема, було зазначено, що в разі відсутності в підприємницьких товариствах атестації на знання державної мови, органи самоуправління будуть змушені переглянути орендні договори з такими товариствами, а Інспекція з державної мови матиме право покарати відповідних посадових осіб.

Такі заходи, звісно, були потрібні лише на певному етапі. Відразу ж у Методичних вказівках для комісій з атестації на знання державної мови [4] зазначалося, що атестації на знання державної мови не підлягають ті працівники (незалежно від національності), хто отримав освіту державною мовою. Таке на практиці означало, що в людини, яка навчається або в латиській початковій школі, або в латиській середній школі, або на латиському потоці вищого навчального закладу знання латиської мови перевіряти не треба. За суперечливої ситуації працівник відділу кадрів підприємства має звернутися до конкретного навчального закладу і там з'ясувати сумнівні питання.

У Методичних вказівках деталізовано стадію підготовки екзаменаційних білетів. Для кожного рівня знання мови (всього три) необхідно підготувати 20 білетів. Отже, повний комплект має складатися з 60 білетів. Державні підприємства екзаменаційні білети отримують від відповідних міністерств; підприємства органів самоуправління – від цих органів. Атестаційним комісіям підприємницьких товариств рекомендовано проводити консультації органів самоуправління свого району з питань білетів. Залежно від профілю підприємницького товариства в одному випадку більш підходящим будуть екзаменаційні білети, розроблені одним із міністерств, а в іншому – білети, розроблені органом самоуправління. Атестаційна комісія будь-якого підприємства має право замінити 25 % питань білетів, щоб досягти більшої відповідності питань специфіці конкретного підприємства, а також посадовій лексиці. Якщо заміна питань

не перевищує 25 %, комплект білетів не потрібно повторно затверджувати. У разі, якщо атестаційна комісія будь-якого підприємства складає свої білети, вони мають бути затверджені атестаційною комісією районного самоуправління. Але і за використання готових екзаменаційних білетів, і за складання своїх комплектів білетів, їхня структура змінюватися не може. В кожному білеті має бути три пункти: читання і переказ незнайомого тексту, розповідь або бесіда та письмова робота. В жодному разі, складаючи білети, атестаційна комісія не має права відмовлятися від читання текстів або, наприклад, письмової роботи.

Для кожного рівня знання мови існує свій рівень складності екзаменаційних питань. На першому, нижчому, рівні знання мови від екзаменованого вимагається елементарне розуміння мови і навички розмовного мовлення: необхідно розуміти прочитаний текст (обсяг S друкованої сторінки), треба вміти відповідати на питання за прочитаним текстом або вміти розповісти, про що пишеться в тексті. Для першого рівня знання мови, як правило, вибирають тексти з оголошень, повідомлень. Можна також використовувати фрагменти посадової інструкції, правил внутрішнього розпорядку, розпоряджень керівника установи; це може бути і літературний текст, але він має бути адаптованим. Другі пункти екзаменаційних білетів для першого рівня – бесіда або розповідь, яка звичайно стосується щоденних побутових тем. Особа, яка складає екзамен, має вміти розповісти про себе, свою сім'ю, сказати, котра година, як викликати лікаря або швидку допомогу. Письмова робота для нижчого рівня володіння державною мовою надзвичайно елементарна – це вміння писати окремі слова: по-латиськи написати своє ім'я, прізвище, адресу, місце роботи і таке інше.

Для середнього рівня знання державної мови обсяг тексту для читання та переказу становить s друкованої сторінки. Бажано добирати тексти, пов'язані з посадою та професією екзаменованого. Неправильно використовувати суто політичні тексти. Для середнього рівня текст має бути адаптованим, тобто в ньому не повинно бути нехарактерних переносів або слів, які неможливо відшукати у словнику. Необхідно стежити за тим, щоб текст був частково сюжетним, придатним для переказу. Красиві, поетичні тексти без конкретного змісту в цій ситуації не підійдуть. Бесіда або розповідь для середнього рівня також, як правило, пов'язується з професійними питаннями і ситуаціями. Не бажано у всіх екзаменаційних білетах писати одне і те саме – бесіда або розповідь на професійну тему. В екзаменаційних білетах така бесіда або розповідь мають бути представлені у 20 варіантах. У ході письмової роботи екзаменований повинен уміти скласти необхідні для роботи документи (квитанції, рахунки, акти тощо) або документи особистого характеру (заяви, довіреності, пояснювальні записки, запрошення і т.ін.). Обсяг письмової роботи для цього рівня – три-п'ять речень.

Для третього, вищого, рівня знання державної мови особа, яка складає екзамен, має вміти читати, переказувати або коментувати неадаптований текст, бажано зі сфери своєї діяльності. Обсяг тексту становить близько однієї друкованої сторінки. Бесіда або розповідь тематично не обмежені: питання білетів можуть стосуватися як відповідної професії або посади, так і Латвійської держави, її культури. Екзаменовані особи мають пам'ятати, що в ході цієї перевірки важливе не знання чи незнання конкретних фактів, а саме навички мовлення. У письмовій роботі така особа має вміти написати пов'язані з посадовими обов'язками тексти, зокрема написати невеликий огляд роботи своєї установи, розпорядження, наказ і т.ін. Бажано, щоб і в переказ входила лексика відповідної галузі. В деяких випадках можна писати диктант. Обсяг письмової роботи для вищого рівня знання мови – близько 8-10 речень; диктанту – 100-110 слів.

Не бажано в ході письмової роботи одним екзаменованим давати документи, іншим – диктант. Диктування окремій особі тоді, як інші готуються до відповіді, буде заважати решті учасників атестації і ускладнить роботу атестаційної комісії. Якщо атестаційна комісія може обирати між письмовим переказом та диктантом, то письмову роботу бажано проводити

спільно для всієї групи перед усними відповідями. Після написання письмової роботи надається невелика перерва, під час якої учасники атестації відповідають, а атестаційна комісія перевіряє письмові роботи. Потім екзамен продовжується.

Кожний працівник зобов'язаний проходити атестацію на той рівень знання державної мови, який необхідний йому відповідно до посади та професії. За бажанням працівник може скласти атестацію на вищий рівень. Більше того, працівник за бажанням може скласти атестацію і на нижчий рівень, аніж передбачено для відповідної професії та посади. У разі, якщо працівник не в змозі скласти атестацію відповідно до свого рівня, а його знання відповідають нижчому рівню, атестаційна комісія в протоколі навпроти його прізвища записує "не атестований", а в графі "окрема думка комісії про відповіді працівника" записує, що рівень знання працівником державної мови відповідає певному рівню. Така відмітка у протоколі надзвичайно важлива для працедавця у розв'язанні питання про звільнення того чи іншого працівника. Насамперед з роботи слід звільняти тих, хто зовсім не володіє державною мовою. Тих працівників, які володіють мовою на недостатньому рівні, працедавець міг би залишити працювати за умови, що такий працівник продовжить вивчення та освоєння державної мови. Більше того, якщо працівник не з'явився на перевірку знань державної мови без поважних причин, то таке означає, що його не атестовано. Якщо ж працівник з'явився на екзамен, але відмовився відповідати, в протоколі навпроти його прізвища записується "не атестований", оскільки немає предмета атестації. В графі "особлива думка комісії про відповіді працівника" записують причину негативної оцінки – відмову працівника відповідати. Інший час проходження перевірки для таких працівників не призначають.

Атестаційна комісія має потурбуватися, щоб у приміщенні, де проводиться екзамен, були словники: латисько-російський і російсько-латиський; склянка з водою, серцеві препарати також мають бути під рукою, оскільки відповідати приходять і люди похилого віку; екзаменаторам рекомендовано, атестуючи працівників, створювати доброзичливу атмосферу, проте без відступу від необхідних вимог.

У Рекомендаціях детально регламентується, як оцінювати відповідь. Безумовно, що найголовніший критерій – це вміння формулювати пропозиції латиською мовою. Якщо встановити, чи достатні знання працівника, в усній формі порівняно легко, то оцінити письмову відповідь важче, оскільки, як правило, в ній є більше помилок. Оцінюючи відповідь працівника, комісія може використовувати традиційну п'ятибальну систему, проте легше і простіше використовувати два критерії: "атестований" і "не атестований". Щоб отримати загальну оцінку "атестовано", необхідно за всіма трьома пунктами білета отримати позитивну оцінку.

Після проведеного екзамену комісія ухвалює рішення про атестацію працівника, якщо за таке рішення проголосує більше половини присутніх членів комісії. Варто зауважити, що атестаційні комісії створювалися тоді, коли фінансовий стан у Латвії був не з кращих. А коли фінансовий стан у державі і зовсім був скрутний, то "за нинішньої скрутною фінансовою ситуації про оплату уповноважених представників органів самоуправління слід би було домовитися відповідним органу самоуправління та підприємству" [4].

Окремо зазначено в Методичних вказівках і про спеціалістів з латиської мови. Як відомо, перевірку проводить спеціаліст із латиської мови, тобто латиський філолог, від якого і справді багато залежить, адже "він є тим, хто своїми питаннями спонукає до діалогу, ставить додаткові запитання після відповіді працівника. Від його ставлення до атестованого і манери поведінки великою мірою залежить успішне складання працівниками екзамену"[4].

Мовні екзамени на практиці не є надто простими. Зокрема, з 4997 претендентів, які пройшли мовну атестацію у 2006 році, категорію "1А" та "1В" отримали 1446 (28,9 %), категорію "2А" та "2В" – 1165 (23,3 %), категорію "3А" та "3В" – 723 (14,5 %). До речі, тоді 1663 (33,3 %)

екзамен не склали [9, с. 81]. У липні 2008 року за ініціативою Міністерства внутрішніх справ через нестачу робітників були пом'якшені вимоги для пожежних-рятувальників (із "3А" до "2В") та прикордонників (із "3В" до "3А"), незважаючи навіть на те, що це заперечувало Міністерство юстиції.

Звісно, в Латвії добре розуміють, що тільки шляхом проведення атестацій ситуацію з латиською мовою не покращити. Атестація змусила велику кількість нелатишів вивчити латиську мову, хоча і з запізненням розпочався активний процес опанування мови. У Латвії добре розуміють, що мова – це велика політика. Насамперед, у відкритті держави. Нині відомо, що тим, хто має намір поміняти свою Батьківщину, достатньо сяк-так опанувати чи то англійську, чи російську мови. Також на прикладі гостинної Європи можемо спостерігати, що іммігранти, потрапляючи чи то у Францію, чи до Великобританії, не асимілюються. Швидше – навпаки: спочатку осідають на околицях, беруться за найбруднішу роботу, адаптувавшись, перетягують своїх родичів, одружуються, народжують дітей і при тому аж ніяк не стають культурно спорідненими з гостинною державою. З часом беруть кількість, і гостинна та зручна для проживання Європа має вже, на жаль, розв'язувати у найвищих інстанціях питання, які істотно підривають її культурну основу. Країни Балтії, як нові члени об'єднаної Європи, добре усвідомили, що забезпечити їх може від, скажімо, французького сценарію, лише рідна мова, оскільки іммігранти для кожної країни спеціально мову не вивчатимуть.

Примітки

* Заяву підписали представники Латвійського комітету з прав людини; Російська громада Латвії, Російське товариство Латвії, Латвійське товариство російської культури; Латвійська асоціація на підтримку шкіл із навчанням російською мовою; Російське концертно-театральне товариство; Юрмальська російська національно-культурна автономія; Балто-слов'янське товариство; Союз українців Латвії; Білоруське товариство "Промінь"; Вірменське товариство Латвії; Союз громадян і негромадян; Латвійська асоціація борців антигітлерівської коаліції; Союз пошукових загонів; Товариство колишніх неповнолітніх, які проживають у Латвії і які постраждали від нацистського режиму; Латвійське товариство блокадників Ленінграда; Асоціація ветеранів війни в Афганістані, які проживають у Латвії; Товариство військових пенсіонерів Латвії; Рада домових комітетів наймачів та власників квартир; Фонд захисту репресованих // http://www.rakurs.lv/fidh1/архив/99zajavlenie1_ru.doc.

** Законом Латвії від 1 липня 1992 року в Кодекс Латвії про адміністративні правопорушення було внесено зміни, зокрема, Кодекс доповнено "Глава чотирнадцята "в" Адміністративні правопорушення у сфері використання державної мови".

Література

1. Ведомости Верховного Совета и Правительства Латвийской ССР. – 1989. – № 20
2. Закон Латвийской Республики "О внесении изменений и дополнений в Закон Латвийской Советской Социалистической Республики о языках" / [Електронний ресурс]: <http://www.prolryazik.ru>.
3. Закон Латвийской Республики от 20 апреля 1993 года "О внесении дополнений и изменений в Закон Латвийской Республики о языках и Кодекс Латвии об административных правонарушениях" / [Електронний ресурс]: <http://www.prolryazik.ru>.
4. Методические указания для комиссий по аттестации на знание государственного языка / [Електронний ресурс]: <http://www.prolryazik.ru/>
5. Положение об Инспекции государственного языка Латвийской Республики, утвержденное Постановлением Совета Министров Латвийской Республики от 22 июля 1992 года, № 282 / [Електронний ресурс]: <http://www.prolryazik.ru/rus/jazik/admnar/9511/>

6. Постановление Верховного Совета Латвийской Республики от 31 марта 1992 года “О порядке введения в действие Закона Латвийской Республики “О внесении изменений и дополнений в Закон Латвийской Советской Социалистической Республики о языках”” / [Электронный ресурс]: <http://www.prolryazik.ru/rus/jazik>
7. Постановление Совета Министров Латвийской Республики от 25 мая 1992 г., №189 г. “О Положении об аттестации на знание государственного языка и порядке проведения аттестации” / [Электронный ресурс]: <http://www.prolryazik.ru/rus/jazik/atestat/>
8. Постановление Совета Министров Латвийской Республики от 22 июля 1992 года, № 282 “Об Инспекции государственного языка Латвийской Республики” / [Электронный ресурс]: <http://www.prolryazik.ru/rus/jazik/admnar/9511/>
9. Проблемы прав национальных меньшинств в Латвии и Эстонии / [ред. В. В. Полещук] / – М.: ФИП “Русская панорама”, 2009. – С.81.
10. [Электронный ресурс]: <http://www.mk.gov.lv/ru>